

Ett bidrag till en kritik av förfallsteorin – förfallsteorin eller teorins förfall? Del II.

Ämnet för denna artikel är teorin om kapitalismens nedgång eller förfall. Denna karaktärisering av ”epoken” är knuten till den schematiska framställning där kapitalismens ungdom var den merkantilistiska perioden som varade från feodalismens slut till mitten av 1800-talet, dess mogna livskraftiga period var den laissez-faire-liberala perioden under den andra hälften av 1800-talet, och dess ingång i den imperialistiska och monopolkapitalistiska perioden med dess former av församhälleligande och planering av produktionen markerar början på övergångsperioden på väg mot det post-kapitalistiska samhället.

I första delen kikade vi på hur denna idé om nedgång eller förfall har sina rötter i den Andra internationalens marxism och upprätthölls av de två strömningar som gjorde anspråk på att vara de sanna efterföljarna till den ”klassiska marxistiska traditionen” – trotskistisk leninism samt vänster- eller rådkommunism. Båda dessa traditioner hävdade att de förde vidare den egentliga marxismen gentemot reformistiska marxister som hade kommit att försvara kapitalismen. Vi påstod att en orsak till den Andra internationalens praktiska misslyckande låg i att den ”klassiska marxismen” teoretiskt hade tappat den revolutionära aspekten av Marx’ kritik av den politiska ekonomin och kommit att bli en objektivistisk ideologi om produktivkrafter. Idén om kapitalismens förfall som upprätthölls av dessa traditioner är det främsta uttrycket för deras misslyckande i att bryta med den objektivistiska marxismen. Efter andra världskriget, medan trotskismen och vänsterkommunismen bibehöll sina positioner trots motbevis i form av den största boomen i kapitalismens historia, försökte många revolutionärer att utveckla revolutionär teori utifrån de nya förhållandena, och det är till dessa strömningar vi nu vänder oss.

Vi ska kika på tre grupperingar som bröt med ortodoxin – *Socialism eller barbari*, Situationistiska internationalen samt den italienska operaistiska/autonomistiska strömningen. Vi ska även behandla återupptagandet av förfallsteorin samt avvisandet av densamma inom objektivismen.

1. Brottet med ortodoxin

i) Socialism eller barbari

Socialism eller barbari (*Socialisme ou Barbarie*, *SoB*), vars huvudsakliga teoretiker var Castoriadis (även kallad Cardan eller Chalieu), var en liten fransk grupp som bröt med den ortodoxa trotskismen. De utövade ett betydelsefullt inflytande på senare revolutionärer. I Storbritannien populariserade gruppen *Solidarity* deras idéer genom pamfletter som fortfarande cirkulerar som den mest lättillgängliga utarbetade kritiken av leninismen.

En av de bästa aspekterna med *SoB* var tveklöst deras fokus på arbetarnas nya autonoma kampformer utanför sina officiella organisationer och mot sina ledare.¹ *SoB* hade, trots deras litenhet, närvaro i fabriker och uppmärksammade proletära kamper som gick bortom själva produktionen i snäv bemärkelse.

En orsak till varför det var möjligt för *SoB* att utarbeta denna teoribildning och delta i de verkliga formerna för arbetarkamp var avvisandet av den ortodoxa marxismens reifierade kategorier. I *Modern Capitalism and Revolution* summerade Castoriadis denna objektivism som synsättet att ”ett samhälle kan aldrig försvinna förrän det har uttömt alla sina möjligheter till ekonomisk expansion; dessutom driver ’utvecklingen av produktivkrafterna’ på de ’objektiva motsättningarna’ i den kapitalistiska ekonomin. Detta skulle framkalla kriser – och dessa skulle leda till tillfällig eller permanent kollaps i hela systemet.”² Castoriadis avvisar idén om att kapitalets lagar helt enkelt verkar gentemot kapitalister och arbetare. Precis som han säger ”I denna ’traditionella’ föreställning är de återkommande och allt djupare kriserna bestämda av systemets ’inneboende lagar’. Händelser och kriser är helt oberoende av människors och klassers agerande. Människorna kan inte påverka dessa lagars verkan. De kan endast ingripa för att avskaffa systemet som helhet.”³ så lade *SoB* till sig med synsättet att kapitalismen, med statliga utgifter och keynesiansk efterfrågestimulering, upplöst dess tendens till kris och endast lämnat kvar en dämpad handelscykel. Castoriadis attack mot den ortodoxa marxismens fasthållande vid en kristeori från 1800-talet under förhållandena i mitten av 1900-talet tog skruv. Förhållandena hade förändrats – under efterkrigsboomen kunde kapitalet tygla sina kriser.

Men snarare än att låta denna position underminera den objektiva grunden för revolutionär förändring bejakade *SoB* ett annorlunda sätt att uppfatta relationen mellan kapitalistisk utveckling och klasskamp. Som Castoriadis formulerar det, så är den ”verkliga dynamiken i det kapitalistiska samhället klasskampens dynamik.” Med detta så innebär klasskamp inte endast det ständigt efterlängtrade datumet för revolution, utan den dagliga kampen. Med detta perspektivbyte till den

¹ The Johnson-Forest-tendency i USA utvecklade ett liknande underifrån- och icke-”arbetaristiskt” angreppssätt [non-workerist approach].

² *Modern Capitalism and Revolution*, s 85

³ *Ibid*, s 48

vardagliga verkliga klasskampen i *SoB:s* kapitalismteori och deras försök att teoretisera de nya rörelserna utanför de officiella kanalerna ser vi skiftet från kapitalets till arbetarklassens perspektiv. I den mekanistiska teorin om förfall och kollaps hos de ortodoxa marxisterna dominerade kapitalets perspektiv, och ett sådant perspektiv påverkar även ens politik. Avvisandet av kristeorin var för *SoB* avvisandet av en tillhörande politik, för som Castoriadis påpekar, innebär den objektivistiska kristeorin att arbetares egna erfarenheter av deras position i samhället endast får dem att plågas av kapitalets motsättningar utan att begripa sig på dem. Sådan förståelse kan endast komma från ”teoretisk” kunskap om kapitalets ekonomiska ”lagar”. Således är arbetarna, enligt de marxistiska teoretikerna:

Pådrivna genom sin revolt mot fattigdom, men inkapabla att leda sig själva (eftersom deras begränsade erfarenhet inte kan erbjuda dem en privilegierad överblick av den sociala verkligheten som helhet) ... kan [de] endast utgöra ett infanteri som står till förfogande för den revolutionära generalstaben. Dessa specialister vet (utifrån kunskap som arbetarna som sådana inte har tillgång till) precis vad det är som inte fungerar i dagens samhälle...⁴

Med andra ord så går ekonomin som innefattas i teorin om kapitalistiskt förfall hand i hand med den avantgardistiska ”medvetande utifrån”-politiken i *Vad bör göras*.

I sitt försök att återskapa revolutionär politik avvisade *SoB* med rätta den ortodoxa föreställningen om att länken mellan objektiva förhållanden och subjektiv revolution var att krisen skulle bli värre och värre och tvinga proletariatet att agera, vilket förutsatte Partiets ledning (på grund av deras förståelse av ”krisen”). I avsaknad av kris men närvaro av kamp, var avvisandet av den traditionella modellen till nytta snarare än till besvär. Det bästa med *SoB* var att de vände sig till den verkliga klasskampsprocessen, en kamp som alltmer riktades mot själva formen av kapitalistiskt arbete. Som de uttryckte det:

Lönearbetarens mänskliga natur hotas allt mindre av ekonomisk misär som utmanar själva den fysiska existensen. Den attackeras mer och mer av det moderna arbetets natur och förhållanden, av förtrycket och alienationen som arbetaren underkastas i produktionen. På detta område kan ingen varaktig reform förverkligas. De kan höja lönerna med 3 % men de kan inte minska alienationen med 3 %.⁵

Castoriadis angrep synsättet att kapitalismen, dess kriser och förfall, hade produktivkrafternas motsättning och privata tillägnande som drivkraft. Istället argumenterade han för att i den nya fasen av ”byråkratisk kapitalism” så var den fundamentala uppdelningen den mellan ordergivare och ordertagare, och den fundamentala motsättningen var den mellan ordergivarnas behov av att neka ordertagarnas beslutsfattande makt men på samma gång vara beroende av deras delaktighet och initiativ för att få systemet att fungera. Istället för föreställningen om kriser för kapitalismen på den ekonomiska nivån menade Castoriadis att den byråkratiska kapitalismen endast var föremål för övergående kriser i organisationen av det samhälleliga livet. Medan uppfattningen om en universell tendens i riktning mot byråkratisk kapitalism med den avgörande distinktionen mellan ordergivare och ordertagare verkade användbar för att identifiera kontinuiteten mellan systemen i öst och väst – i båda dessa kontrollerade proletariaterna inte sina liv och blir beordrade – misslyckas en sådan distinktion med att greppa att vad som skiljer kapitalismen från andra klassamhällen är att ordergivarna har denna position endast på grund av deras relation till kapitalet, som i sina olika former – pengar, produktionsmedel, varor – är det alienerade arbetets självexpansion. Tendensen till byråkrati ersätter inte kapitalismens lagar, i synnerhet inte fetischismen av de sociala relationerna, snarare uttrycker det dem på en högre nivå. Krisens återkomst i början på 70-talet visade att vad Castoriadis betecknat som byråkratisk kapitalism inte var en och för alltid genomförd övergång för kapitalismen som avskaffade ekonomiska kriser, utan en särskild form av kapitalism i vilken kristendenserna kontrollerades temporärt.

Castoriadis och *SoB* trodde att de hade överskridit Marx i och med att de identifierade kapitalismens ”fundamentala motsättning” som den mellan kapitalets behov att ”sträva efter sina målsättningar med metoder som konstant tillintetgjorde dessa målsättningar,” nämligen att kapitalismen måste ta ifrån arbetarna den deltagande makten som den faktiskt är i behov av. Denna motsättning var dock långt ifrån en förbättring av Marx, utan i själva verket endast ett uttryck för den inverterade verklighetsuppfattning som Marx uppmärksammade som fundamental i kapitalismen – processen i vilken människor blir till objekt och deras objekt – varor, pengar, kapital – blir till subjekt. Självklart är kapitalet i behov av vår delaktighet och vårt initiativ eftersom det självt saknar detta. Kapitalets objektivitet och subjektivitet är vår alienerade subjektivitet. Medan ideologin som härstammar från kapitalets sociala relationer säger att vi behöver det – att vi behöver pengar, att vi behöver arbeta – så är det å andra sidan fullständigt beroende av oss. *SoB:s* ”fundamentala motsättning” omfattar inte hela den radikalitet som Marx’ kritik av alienationen innebär. Med andra ord, det som de presenterade som nytänkande var i själva verket en förflockning av Marx’ kritik. Vi kan emellertid förstå att deras teori var en reaktion på en marxism, oavsett om den

⁴ *Ibid*, s 44

⁵ *Redefining Revolution*, s 17

var stalinistisk eller trotskistisk, som hade tappat den fundamentala innebörden av Marx' kritik av alienationen och istället blivit en produktivkrafternas ideologi, en kapitalistisk ideologi.

Dessutom, i och med att de inte helt lyckades greppa grunden till vad som var fel med den ortodoxa marxismen, så resulterade detta i att *SoB* blev skyldiga till att några av problemen återuppstod inom deras egen ideologi. Man skulle kunna säga att, genom deras identifikation av ordergivarens beroende av arbetarnas kontroll av produktionsprocessen och deras rådskommunistiska lönearbetarbaserade program⁶, visade *SoB* i vilken utsträckning de var kvar i det rådskommunistiska perspektiv som några av deras konkreta studier av arbetarmotstånd borde ha fått dem att lämna – till exempel den tekniskt skolade arbetarens perspektiv. Perspektivet och kamperna som skulle få efterkrigsboomen att kraschlanda var mass-arbetarnas. Medan det radikala perspektivet hos den skolade arbetaren, på grund av att hon/han förstod sig på hela produktionsprocessen, tenderade till kravet på arbetarkontroll där den kapitalistiska parasiten kunde göras överflödig, så tenderade den tayloriserade massarbetarens kamper att vända sig mot hela den alienerade arbetsprocessen – arbetsvägran.

Det kanske allra mest intressanta i Castoriadis kritik av Marx och marxismen är vad den identifierade i *Kapitalet* som roten till den ortodoxa marxismens sterilitet. Det som är fel med Marx' *Kapitalet* enligt Castoriadis är:

... dess metodologi. Marx' löneteori och den tillhörande teorin om den ökande utsagningsgraden utgår från ett postulat: att arbetaren är fullständigt "reifierad" (reducerad till ett objekt) av kapitalismen.⁷ Marx' kristeori utgår från ett grundläggande analogt postulat: att människor och klasser (i detta fall kapitalistklassen) inte kan påverka hur deras ekonomi fungerar. Båda dessa postulat är felaktiga... Båda är nödvändiga för att den politiska ekonomin ska kunna bli en "vetenskap" styrd av "lagar" liknande de i genetik eller astronomi... Det är som objekt både arbetare och kapitalister förekommer på *Kapitalets* sidor... Marx som upptäckte och oavbrutet propagerade för idén om klasskampens avgörande roll i historien, skrev ett monumentalt verk (*Kapitalet*) i vilket klasskampen är så gott som icke-existerande!⁸

Castoriadis hade upptäckt något avgörande – den relativa marginaliseringen av klasskampen i själva den metod som Marx tillämpade i *Kapitalet*. Det är denna brist på frågan om klasskamp och proletär subjektivitet i *Kapitalet* som är den teoretiska basen för den objektivistiska förfallsteorin. Castoriadis reaktion är att förkasta *Kapitalet*. På liknande sätt gör Castoriadis en central poäng av sin attack på profitkvotens fallande tendens, där han påstår att Marx trodde att arbetarklassens levnadsstandard och reallöner är konstanta över tid.⁹ Detta stämmer dock inte. I *Kapitalet* är detta en preliminär hypotes – en del av den preliminära avsaknaden av subjektivitet i *Kapitalet*. Marx var alltid medveten om att det som räknas som nödvändiga existensmedel är en fråga om kamp mellan kombattanterna, men i *Kapitalet* låter han det vara konstant i väntan på att behandla det i "Boken om lönearbetet"¹⁰, en bok som aldrig blev skriven. Således behandlas arbetskraftens värde i *Kapitalet* endast utifrån kapitalets synvinkel eftersom Marx främsta syfte var att visa hur kapitalismen var möjlig. För att kapitalismen ska vara möjlig måste den reifiera arbetaren, men för att arbetaren ska kunna existera och höja nivån på sina behov måste hon kämpa mot denna reifikation. I *Kapitalet* presenterade Marx proletariatet utifrån hur kapitalismen opererade. En sådan redogörelse är en del i projektet att omkullkasta kapitalismen, men bara en del. Problemet med objektivistisk marxism är att den tar *Kapitalet* för att vara fullständig. Således ses den preliminära avsaknaden som slutgiltig. Castoriadis kritik tar upp en viktig ensidighet i *Kapitalet*, och det är misslyckandet med att inse denna ensidighet som leder till den ortodoxa marxismens ensidighet.¹¹

Hur förståelig Castoriadis och *SoB*'s avvisande av kristeorin och senare av Marx än var i ljuset av efterkrigsboomen, var den en överreaktion som i sig blev dogmatisk. Castoriadis och många andra av *SoB*'s teoretiker som Lyotard och Lefort blev akademiker som sysslade med rekuperation. Genom att ta till sig Castoriadis idéer på 50- och 60-talet fick revolutionärer en udd riktad mot leninisterna. När krisen återvände på 70-talet visade de som fortsatte att följa honom ironiskt nog upp samma dogmatism i sitt förnekande av krisen när den uppenbarligen var återuppstånden som de gamla vänsteristerna hade gjort när de enträget vidhöll vid krisen under den period den var frånvarande. Vad man skulle kunna säga är att även om innebörden i *SoB*'s teori var felaktig, så var gruppens betydelse varken deras alternativa kapitalismteori eller Castoriadis sena förvirring utan snarare att deras kritik av ortodox marxism visade vägen för efterkommande revolutionärer. *SoB* stakade ut vägen i riktning mot ett återupptäckande av den revolutionära andan hos Marx, vilket inte är något annat än en öppenhet för den verkliga rörelsen som utspelar sig framför våra ögon.

⁶ Se *Workers Councils and the Economics of self-management*

⁷ Fastän denna reifikation är en central del av Castoriadis kritik av Marx, föreslår han själv paradoxalt nog ett annat problem hos Marx i sin användning av reifikationsbegreppet, att den moderna kapitalismen borde förstås genom sin "utveckling mot byråkratisk-hierarkisk organisation". *Revolution Redefined*, s 6.

⁸ *Modern Capitalism and Revolution*, s 43.

⁹ Se appendixet till *Modern Capitalism and Revolution*. I den andra delen av detta appendix argumenterar han för en tillbakagång till Adam Smiths kapitaldefinition.

¹⁰ Som han skriver till Engels 2/4 1858: "I denna avdelning [kapitalet i allmänhet] antas lönerna vara konstanta på sin minimumnivå. Rörelser i själva lönerna och förändringar i minimumnivån kommer behandlas under lönearbetet."

¹¹ För mer om denna avgörande poäng angående hur Marx bör läsas, se *The Incomplete Marx* av F. C. Shortall (1994), Avebury.

ii) Situationistiska internationalen

En av de viktigaste delarna av *SoB:s* analys var insikten att arbetarna kämpar mot alienation i och utanför fabriken. Situationisterna utvecklade kritiken av de moderna formerna av alienation till dess höjdpunkt och underkastade den kapitalistiska ordningen av sakernas tillstånd en total kritik. Snarare än att säga att revolutionen berodde på den kapitalistiska krisen som reducerar proletariatet till absolut fattigdom hade situationisterna uppfattningen att proletariatet skulle revoltera mot dess materiellt berikade fattigdom. Mot den kapitalistiska verkligheten av alienerad produktion och alienerad konsumtion ställde situationisterna uppfattningen om att vad som går bortom kapitalismen¹² är möjligheten av varje individs fullständiga deltagande i kontinuerlig, medveten och överlagd transformering av varje aspekt och moment i våra liv. Vägerandet att separera det politiska från det personliga – avvisandet av militantens självupppoffrande politik och således kritiken av objektivistisk marxism i en levande förening av teori och praktik, objektivitet och subjektivitet, var ett viktigt bidrag från *SI*. Man skulle kunna säga att genom insikten om att revolutionen måste involvera varje aspekt av vår aktivitet och inte bara innebära förändrade produktionsförhållanden, så återuppfann situationisterna faktiskt revolutionen, som leninismen felaktigt identifierat med övertagandet av staten och ett samhälle med fortsatt ekonomistiskt styre.

Medan *SoB* fetischerade deras avvisande av Marx återuppväckte situationisterna hans revolutionära anda.¹³ Kapitlet ”Proletariatet som subjekt och som representation” i Debords bok *Skådespellsamhället* är en skarpsint studie av arbetarrörelsens historia. I termer av kriser och förfall¹⁴ är en av Debords främsta poänger hans kritik mot att grunda den proletära revolutionen på tidigare förändringar i produktionssätt. Diskontinuiteten mellan uppgifterna för och naturen av den borgerliga revolutionen jämfört med den proletära revolutionen är central. Den proletära målsättningen med revolutionen är inte användandet av produktivkrafterna på ett mer effektivt sätt; proletariatet avskaffar deras separation och avskaffar därigenom även sig självt. Slutet för kapitalismen och den proletära revolutionen skiljer sig från alla tidigare förändringar så vi kan inte basera vår revolution på de tidigare. Till att börja med finns det faktiskt bara en modell – den borgerliga revolutionen – och vår revolution måste skilja sig från denna på två fundamentala sätt: bourgeoisie kunde bygga upp sin makt i ekonomin först, proletariatet kan det inte; de kunde använda sig av staten, proletariatet kan det inte.¹⁵

Dessa punkter är centrala för att förstå vår uppgift. Bourgeoisien behövde bara affirmera sig själv i sin revolution, proletariatet måste negera sig själv i sin. Självklart erkänner ortodoxa marxister att den proletära revolutionen är något annat men de tänker inte igenom implikationerna av detta på ett seriöst sätt. I uppfattningen om kapitalismens förfall görs en analogi med tidigare system i vilka den gamla ordningen tappar kraft och den nya har vuxit redo att ta över med ett simpelt övertagande av den politiska makten för att ackompanjera den ekonomiska makten. Men den enda förändringen mellan produktionssätt som stämmer in på detta var övergången från feodalism till kapitalism. Övergången från kapitalism till socialism/kommunism måste vara annorlunda eftersom den innefattar ett fullständigt brott med hela den politiska/ekonomiska ordningen. Staten kan inte användas i denna process eftersom den till sin natur är ett organ för att påföra enhet i ett samhälle som är ekonomiskt uppdelat, medan den proletära revolutionen tillintetgör de uppdelningarna.¹⁶

Det som ledde de ortodoxa marxisterna till uppfattningen av socialism som något som konstrueras genom användningen av staten är delvis deras besatthet av Marx’ ”kritik av den politiska ekonomin”, genom vilken de blev politiska ekonomister. Fastän Marx’ verk egentligen inte är någon politisk ekonomi utan en kritik av denna har den beståndsdel som tillåter en sådan urvattning av projektet. Som Debord skriver:

¹² De tenderade att sluta använda ordet kommunism på grund av dess associationer. Om detta kan man säga att deras eget alternativ i form av universell självförvaltning inte heller har undgått negativa konnotationer.

¹³ ”Är ni marxister? – Precis lika mycket som Marx var när han sa ’Jag för min del är ingen marxist’”. *Situationist International Anthology*

¹⁴ Tidvis uttryckte situationisterna idén om kapitalismens generella kris, av dess uppnådda dödläge. Tidvis uttryckte de synsättet att den moderna kapitalismen var i förfall eller dekomposition. Dock såg de inte denna procedur utifrån en objektiv ekonomisk logik, utan såg det snarare som något som stammade från proletariatets subjektiva vägran att fortsätta som förut. I viss utsträckning grundade de detta på motsättningen mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden, men bara i den utsträckning att glappet mellan hur kapitalismen utvecklade dem och vad deras möjliga användning av proletariatet när det avskaffat sig själv skulle kunna vara, hade nått en extrem nivå av synlighet för subjektet. Detta perspektiv är centralt men det ska inte förväxlas med förfallsteorin förstudd på ett klassiskt vis med en linjär evolutionär logik i vilken det är produktivkrafterna som driver på att frigöras. Klyftan mellan vad som är möjligt och vad som faktiskt existerar kan endast överbryggas med ett språng.

¹⁵ ”... den borgerliga revolutionen har ägt rum, den proletära revolutionen är ett projekt som uppstått på basis av den föregående revolutionen men som skiljer sig kvalitativt från denna. Genom att bortse från originaliteten i borgarklassens historiska roll, döljer man den konkreta originaliteten hos detta proletära projekt som inte kan uppnå någonting om det inte bär sina egna färger och är medveten om ’det oerhörda i sin uppgift’. Borgarklassen kom till makten därför att den är en klass för en ekonomi i utveckling. Proletariatet kan inte utgöra någon makt om det inte blir en medvetandets klass. Produktivkrafternas mognande leder aldrig av sig självt till en sådan makt, inte ens via den stegrade utarmning det för med sig. Ett jakobinskt statsövertagande kan aldrig vara dess verktyg. Ingen ideologi kan tjäna den genom att utmåla partiella mål som övergripande, ty den proletära makten kan inte bevara någon partiell verklighet som skulle vara dess egen.” *Skådespellsamhället*, avsnitt 88.

¹⁶ Detta är inte detsamma som att säga att proletariatet inte använder sig av makt för att förverkliga sina mål och förhindra en tillbakagång till kapitalism, bara att dess makt är kvalitativt annorlunda än statsmakten, som endast kan vara separerad makt.

Den deterministisk-vetenskapliga sidan hos Marx tänkande blev just den öppning genom vilken "ideologiseringen" kunde tränga in; redan under hans livstid och i än högre grad i det teoretiska arv han lämnade åt arbetarrörelsen. Det historiska subjektets ankomst senare läggs än en gång, och det är den historiska vetenskapen par excellence, ekonomin, som tenderar att med god marginal utgöra en garanti för nödvändigheten av sin egen framtida negation. Men därigenom förvisas från den teoretiska visionens område den revolutionära praktiken, som är den enda sanna negationen av ekonomin.¹⁷

Vad detta beskriver är förlusten av "kritiken" som det centrala i assimileringen av *Kapitalet* av den "klassiskt marxistiska" traditionen. I och med att de försummar vikten av denna fundamentala aspekt i Marx' projekt förfaller deras insats till "marxistisk politisk ekonomi". Som vi nämnde i samband med Castoriadis är en teoretisk grund till den objektivistiska marxismen att ta de metodologiska begränsningarna i *Kapitalet* som slutliga begränsningar i föreställningen om steget bortom kapitalismen.

Om problemet med objektivisterna var att de tog *Kapitalet* som grundval för en linjär modell av kris och förfall, var ett problem med situationisterna att de reagerade mot detta missbruk av kritiken av den politiska ekonomin genom att knappast använda sig av den överhuvudtaget. För situationisterna kan kritiken av den politiska ekonomin summeras som "varans herravälde". Varan förstås som en komplex social form som påverkar livets alla områden men dess komplexitet är inte korrekt formulerad. Komplexiteten och medieringen av varuformen – det som resten av *Kapitalet* består av – är värda att orientera sig i. Varan är enheten och motsättningen av bruksvärde och värde. Resten av *Kapitalet* är en genomgång av denna motsättning på allt högre nivåer av konkretisering. Denna metodologiska framställning är möjlig för att början också är ett resultat. Varan som början av *Kapitalet* är redan resultatet av det kapitalistiska produktionssättet som totalitet, och är således genomsyrad av mervärde och ett uttryck för klassantagonism. Med andra ord innefattar varan i *en* mening hela kapitalismen inom sig. Dessutom uttrycker varan det faktum att klassherravälde tar formen av herravälde genom kvasinaturliga ting. Att den situationistiska kritiken kan ha den slagkraftighet som den har baseras på det faktum att varan i sin omedelbara samhälleliga framträdelseform summerar upp hela det kapitalistiska produktionssättet. Men varuformens medieringar behöver utvecklas, speciellt med tanke på frågan om kriser och liknande.

Istället för att avvisa *Kapitalet* (eller ignorera den) bör dess ofullständighet betonas, vilket endast är en del i det projekt som kan sammanfattas som "kapitalismen och dess störtande", i vilket arbetarklassens självaktivitet spelar en avgörande roll. Vad situationisterna bidrog med i deras återbetonande av subjektets aktiva roll var deras fokus på "denna negations enda sanna innebörd". Att betona detta, i motsats till alla de vetenskapliga marxisterna, althusserianerna, leninisterna etc, var rätt. I grund och botten är det alltid rätt. Den ortodoxa marxismen hade förvillat sig i politisk ekonomi och förlorat den verkliga innebörden av revolutionär praktik. Situationisterna återvann detta centrala element hos Marx genom att föredra de tidiga skrifterna och första kapitlet i *Kapitalet*. Situationisternas idéer, som var ett teoretiskt uttryck för återupptäckandet av proletariatets revolutionära subjektivitet, inspirerade många '68 och senare. De är en nödvändig referenspunkt för oss idag. Men detta återhävdande av subjektet i teori och praktik besegrade inte fienden den gången – istället störtade det kapitalet i kris.

I den nya period som öppnades upp av den proletära offensiven i det sena 60-talet och 70-talet blev en förståelse för krisen – inklusive dess "ekonomiska" dimension – ännu en gång en avgörande beståndsdel av proletär teori. Men situationisterna hade i huvudsak antagit *Socialisme ou Barbaries* position att kapitalismen upplöst tendensen till ekonomisk kris.¹⁸ Debords kritik av det borgerliga synsättet som låg bakom de vetenskapliga pretentionerna hos dem som upprätthöll kristeorin hade en poäng, men han gjorde fel i att förkasta föreställningen om krisen helt och hållet. I *The Veritable Split* erkände Debord och Sanguinetti åtminstone krisens återkomst när de hävdade att: "Även den gamla formen av simpel *ekonomisk kris*, som systemet hade lyckats bemästra ... återuppstår som en möjlighet i en nära framtid."¹⁹

Detta är bättre än Castoriadis försök, inklusive hans introduktion från -74 till en annan utgåva av *Modern Capitalism and Revolution*, att förneka den ekonomiska krisen som en realitet.²⁰ Castoriadis accepterade även den borgerliga tron på att det hela var en olyckshändelse orsakad av oljekrisen. Men fastän Debords och Sanguinettis erkännande av krisens återkomst är bättre, ser vi inga försök från situationisterna att verkligen finna sig i denna återkomst. *The Veritable Split* öppnar med: "Situationistiska internationalen uppstod vid en situation i den universella historien som tänkandet om *världens kollaps*; en kollaps som nu har börjat framför våra ögon."²¹ Faktum är att *The Veritable Split* generellt karaktäriseras av uppfattningen att kapitalismens sista kris är här – även om den ses som en revolutionär sådan.

I *The Veritable Split* är beskrivningen av perioden som startade i och med maj -68 en period av allmän kris, vilket i grund och botten är korrekt, även om den också hade sina fel. Även om det i kölvattnet av maj -68, den italienska "heta

¹⁷ *Skådespelsambället*, avsnitt 84.

¹⁸ *Skådespelsambället*, avsnitt 82.

¹⁹ *The Veritable Split*, Debord & Sanguinetti (1972), avsnitt 14, Chronos Publications, London 1990.

²⁰ *Modern Capitalism and Revolution*, s 10–11.

²¹ *The Veritable Split*, avsnitt 1.

hösten” etc, kanske var förklarligt att göra en sådan bedömning av epoken så var det som behövdes ett verkligt försök att förstå krisen. Det hade krävt en förståelse av interaktionen mellan det revolterande subjektet och den ”objektiva” ekonomin, och det hade krävt en titt på resten av *Kapitalet*.

2. Objektivisternas revansch

När den ekonomiska krisen återvände med våldsamt i början på 70-talet verkade det som om att de som försvarade den traditionellt marxistiska uppfattningen att kapitalismen var i slutligt förfall fick upprättelse.²² Såväl tänkare från den gamla vänstern som Mandel för trotskismen och Mattick för rådkommunisterna så dök nya gestalter upp som Cogoy, Yaffe och Kidron²³ för att förfäktas deras version av den korrekta marxistiska kristeorin. De politiska rörelser som anknöt till sådana analyser upplevde också en tillväxt. Meningsskiljaktigheterna mellan de teorier som producerades var stora, men vad de flesta delade var perspektivet att krisens återkomst ensidigt kunde förklaras med kapitalismens rörelselagar som Marx hade redogjort för i *Kapitalet*. Frågan var vilka lagar och vilken kristendens som skulle betonas i Marx’ utspridda hänvisningar.

i) Mandel och Mattick

Som fadersfigurer erbjöd Mandel och Mattick inflytelserika alternativ. Mattick hade framförallt hållit Grossmans sammanbrottsteori vid liv under efterkrigsboomen. Vilket innebar att han tillhandahöll en teori om att kapitalet mekanistiskt utvecklades mot ett sammanbrott baserat på stigande organisk kapitalsammansättning och profitkvotens fall. Hans innovation var huvudsakligen att analysera hur den keynesianska blandekonomin undvek kris genom improduktiva statsutgifter. Han menade att sådana utgifter tillfälligt kunde hejda krisutbrottet endast beroende på det generella uppsvinget i ekonomin efter kriget. Den framgångsrika manipuleringen av investeringscykeln ansågs bero på generellt goda profiler i den privata sektorn. När den underliggande nedgången i profitkvoten hade nått en kritisk punkt så skulle inte statens efterfrågan längre gynna ackumulationsförhållandena. Statens dränering av den privata sektorn skulle istället ses som en del av problemet. Han argumenterade för att keynesianismen kunde senarelägga men inte förhindra tendensen till kris och sammanbrott som är inneboende i kapitalets rörelselagar. En av de stora fördelarna med hans analys var att han baserade kristeorin på de inre motsättningarna i den kapitalistiska produktionen. Mattick undvek därigenom det fashionabla synsättet att kapitalismen underminerades genom nederlagen för imperialismen som representerades av revolutionerna i tredje världen. Därigenom förnekar han inte den revolutionära potentialen hos arbetarklassen i väst. Deras klasskamp var med hans synsätt dock en spontan respons på det slutgiltiga misslyckandet för keynesianismen att förhindra ackumulationskrisen. Kapitallagarna som krisen uppfattades komma ifrån var totalt separerade från klasskampen. Vad hans analys framförallt saknade var en analys av hur klasskampen förekom inom ackumulationsperioden. Kapitalismens kris kan inte förstås på den abstrakta nivå som Mattick behandlar den på.

Mandel, den belgiske ekonomen, tillhandahöll i *Senkapitalismen* ett mångfasetterat angreppssätt. Han definierar sex variabler, vars samspel ska förklara kapitalistisk utveckling. Endast en av dessa variabler – utsugningsgraden – har någon relation till klasskamp men även här är klasskamp bara en bland många faktorer som bestämmer denna variabel.²⁴

²² IKS försökte även förklara ’68 i termer av en tidigare objektiv kris. Trots en överväldigande marknadsledning för profitkvotens fallande tendens som kristeori fortsatte de framhärda en luxemburgistisk tes. En sådan storartad lojalitet borde verkligen applåderas.

²³ Yaffe och Kidron var båda med i *International Socialists* (föregångare till [trotskistiska] *SWP*) som försökte utmärka sig genom deras teori om den permanenta vapenekonomin [*the Permanent Arms Economy*]. Denna försökte huvudsakligen förklara hela efterkrigsboomen med en enda faktor – vapenekonomin. Bakom innovationen att ge vapenekonomin en stabiliserande roll var teorin i grund och botten en ortodox marxistisk ekonomi. I den version som framlades av Cliff var ortodoxin underkonsumtionism. Militära utgifter gavs en förmåga (till en början högst tillfällig men allt eftersom katastrofen inte ämnade dyka upp allt mer långlivad) att avleda en oundviklig överproduktionskris för kapitalet gentemot den begränsade köpkraften hos massorna. Medan man inom marxistisk ekonomi gjorde en övergång – profitkvotens fall kom alltmer i förgrunden och underkonsumtionismen uppfattades som alltför grovkornig – framlade Kidron en ny version som ändrade det som de militära utgifterna var ämnade att mildra. Snarare än att den improduktiva vapenekonomin senarelade tidpunkten när kapitalet uttömmar möjligheterna för dess konsumtion, så sågs dessa investeringar som en motverkande tendens till profitkvotens fallande tendens.

Det väsentliga är teorin som behålls i antagandena inom objektivistisk marxistisk ekonomi. I den grad de bröt med Lenins imperialismanalys var det inte på grund av det faktum att Lenin inte gav något utrymme för arbetarklassens kamp i sina analyser. Nej, eftersom imperialismen för *International Socialists* var just det sista stadiet men vidare – ännu ett objektivistiskt kapitallogiskt stadium. Den permanenta vapenekonomin skulle vara det sista stadiet, och det förklarades, precis som Lenins imperialism, enbart i termer av kapital. Även i dess mer utvecklade form var teorin ett mischmasch som hade unga förespråkare i *I.S.* som Yaffe, som var bättre bevandrade i de marxistiska klassikerna, och krävde en återgång till en fundamentalistisk teori baserad på profitkvotens fallande tendens och som drog sig ur för att forma *RCG* med syfte att utveckla en sådan. Sedan dess har Chris Harman gett teorin ytterligare kött på benen, rundat av några av dess ojämna kanter samt även använt Grossmann och andra förfallsteoretiker för att backa upp den. På 70-talet återanslöts sig *SWP* ändå till fällan genom att skriva under på att vapenekonomin inte längre kunde mildra tendensen till kris.

²⁴ *Senkapitalismen*, s 40. Det är intressant att Mattick, vars sida man borde ansluta sig till politiskt gentemot Mandel, argumenterar för att *Senkapitalismen* ger för mycket vikt åt klasskampen. Mattick introducerade Grossmanns sammanbrottsteori (som baserades på den fallande profitkvoten) för en ny publik. Att icke-leninisten argumenterar mot klasskampens betydelse visar på att problemet med objektivism skär tvärs genom uppdelningen leninist/antileninist. I själva verket tas Mattick/Grossmann-tesen om krisens natur upp av den förhårdade leninisten David Yaffe. Enligt Yaffe var klasskampen försvunnen under efterkrigsboomen men de ekonomiska bestämmningarna hade tydligt utvecklats i dess frånvaro.

Kapitalets historia är historien om klasskamp bland annat! Den främsta av dessa övriga faktorer skulle då vara den ojämna utvecklingen och därigenom de antiimperialistiska ländernas revolutionära roll. Han beskriver alltså drivkraften i det kapitalistiska produktionssättets historia inte som den centrala antagonismen mellan arbete och kapital utan mellan kapital och förkapitalistiska ekonomiska relationer. Å ena sidan hävdar han sin ortodoxi genom att påstå att den sena kapitalismen endast är en fortsättning på den monopolistiska/imperialistiska epoken som uppmärksammades av Lenin, men å andra sidan återupprättar han teorin om de långa vågorna i den teknologiska utvecklingen som täcker över förfallsepokerna och ger den perioder av uppåtgående och nedåtgående rörelse. De långa vågornas drivkraft är de tekniska innovationernas inverkan.

Men varken i Mandels långa vågor vars drivkraft är teknologin eller i den ökande organiska sammansättningen som är drivkraften i tesen om den fallande profitkvoten, finns det någon uppfattning om i vilken grad teknologisk innovation är en respons på klasskamp. Teknologisk ödestro av en eller annan form ligger bakom objektivistisk marxism, vilket gör att den autonomistiska kritiken av det objektivistiska teknologisynsättet är så viktigt.²⁵ Det är nödvändigt att relatera kapitalistisk ackumulation och dess kriser till klasskampen. Den keynesianska/fordistiska perioden hade varit en period i vilken arbetarklasskamp i mångt och mycket hade uttryckts i ständigt stigande löner, där fackföreningarna som arbetarklassens representanter hade avlett kampen mot arbetsprocessens tyranni till att gälla lönekrav. Genom att få igenom ständigt ökade löner tvingade arbetarna kapitalet att höja produktiviteten genom att intensifiera arbetsförhållandena och göra ännu fler arbetsbesparande investeringar, vilket i sin tur medgav att det kunde fortsätta gå med på arbetarnas stigande reallöner. I denna bemärkelse, som vi ska se autonomisterna argumentera för, hade arbetarklasskampen under en period blivit ett funktionellt moment i kapitalets kretslopp: en motor för ackumulationen. Men innan vi går in på sådana analyser är det värt att notera att vissa tänkare i det objektivistiska lägret verkligen bröt med förfallsproblematiken och försökte sig på en mer sofistikerad analys av efterkrigsperioden. *Regulation Approach* var öppna för nya idéer som den autonomistiska analysen av fordismen. En annan stark influens var dock strukturalismen vilket innebar att *RA* ändå höll sig inom ramarna för objektivismen.

ii) Regulation Approach

Regulation Approach (RA) är utmärkande då de försökte att utveckla teorin i förhållande till den moderna kapitalismens konkreta verklighet. *RA*-personer så som Aglietta och Lipietz bröt med den ortodoxa inställningen till kapitalismens perioder och vad de kapitalistiska kriserna representerade. Den ortodoxa periodiseringen av kapitalismen var att den växte fram med merkantilismen, mognade under konkurrensens *laissez-faire* och därefter faller tillbaka och förbereder villkoren för socialism under monopol- och imperialismperioden. Den ortodoxa inställningen till kriser var att i en välmående kapitalism var de en del av en välmående affärscykel medan de i "en epok av krig och revolution" är beviset för dess underliggande förfall och alltid ett möjligt slutgiltigt sammanbrott för systemet som helhet. Vad det gäller periodisering har *RA* introducerat konceptet "ackumulationsregimer". Det innebär att kapitalismens utvecklingssteg karaktäriseras av oberoende institutionella strukturer och sociala normmönster. Vad det gäller kriser anförde *RA* att utdragna kriser kunde representera de med regimen sammanhörande regleringsinstitutionernas och de sociala normernas strukturella kris.

Så omtolkade de till exempel uppdelningen mellan *laissez-faire* och monopolkapitalism som ett steg från "den extensiva ackumulationens och konkurrensregleringens regim" som hade existerat före första världskriget till en "intensiv ackumulations- och monopolistregleringsregim" efter andra världskriget, med en period däremellan med kris för en regim och en övergång till nästa. Problemet för den ortodoxa marxismen hade varit att få mellankrigstiden att passa deras koncept med en "övergångsepok". De kunde göra så genom att kalla det ett nytt "statsmonopolkapitalistiskt" steg, men problemet för dem var att monopolerna skulle representera kapitalismens slut snarare än dess tillväxt. *RA* sa att långt ifrån att ha varit en förfallsperiod upplevde efterkrigsperioden konsolideringen av en intensiv ackumulationsregim. Denna period såg de var karaktäriserad av fordistiska produktionsmetoder och masskonsumtion, inkorporerandet av konsumtionsvaror som en väsentlig del av den kapitalistiska ackumulationen och på internationell nivå amerikansk hegemoni. Regimens kärna ses som kopplandet av en stigande levnadsstandard med stegrad produktivitet. I ljuset av *RA* är 70-talet en period av strukturell kris, men denna gången för den intensiva ackumulationens regim. Precis som Negri och autonomisterna ser *RA* en del av krisen som frånkopplandet av löneökningar från produktivitet och underminerandet av det samhälleliga/sociala konsensuset. Produktivitetsstegringens sammanbrott förde med sig statens finanskris då den förblir bunden till en ackumulativ ökning av offentliga utgifter samtidigt som dess ekonomiska bas – en reell utdragen tillväxt – för denna bundenhet undermineras. På internationell nivå sker även ett sammanbrott för världshandelns gynnsamma förhållanden då den amerikanska hegemonin undermineras. Kopplingen till förfallstesen är att krisen inte är en dödskamp utan en allvarlig strukturell kris ur vilken kapitalet kan ta sig om det återetablerar en ackumulationsregim.

RA:s brott med ortodoxins rigida schema framstår som en långt mer sofistikerad och mindre dogmatisk marxistisk analys. Det innebär emellertid ingen perspektivomvändning för att se på processen från arbetarklassens synvinkel. *RA* står

²⁵ Se nästa avsnitt.

stadigt i kapitallogiken och lägger blott till en massa av komplikationer till analysen. Så även om de på ett riktigt sätt ser krisen som en övergripande kris för den sociala ordningen gör det faktum att de ser kapitalet inte som ett slag mellan subjekt utan som en process utan subjektiva mål, att de faller in i funktionalism. Det antas att dagens kapitalistiska omstrukturering kommer att lyckas och leda till etablerandet av en ny flexibel ackumulationsregim – post- eller nyfordism tycks oundvikligt. Sådana idéer bildar en ny form av teknologisk determinism²⁶ som, då de förutsätter kapitalismens oundvikliga kontinuitet snarare än dess sammanbrott, attraherar reformistiska vänsterister snarare än revolutionärer. Så även om vi kan använda några av deras idéer är *RA* som sin strukturalistiska far i grund och botten baserad på kapitallogik. Att inta kapitalets synvinkel kommer alltid att vara en tendens för den akademiska tänkaren, avlönad av staten.²⁷

Den objektivistiska marxismen fångar delvis kapitalismens verklighet men endast från den ena polen – kapitalets pol. *Kapitalets* kategorier som baseras på reifieringen av de samhällsliga förhållandena under kapitalismen accepteras av denna marxism som givna snarare än som en kämpande verklighet. Underordningen av arbetarklassens arbete tas som slutgiltig när det handlar om något som ständigt måste utföras. Arbetarklassen accepteras som en kugge i den kapitalistiska utvecklingen som utvecklar sig enligt sina egna lagar. Tendenser som en stigande organisk sammansättning tas för en teknisk lag som finns inneboende i kapitalets essens samtidigt som de och deras mottendenser i själva verket är områden för kamp. Det är nödvändigt att komma fram till processen från den andra polen – den pol med klasskamp mot reifieringen, något som grupper som *Socialisme ou Barbarie* och situationisterna gjorde. Deras steg bort från kristeorin var en förståelig och nödvändig del av återupptäckten av den revolutionära praxisen i efterkrigsboomen. När krisen dök upp igen var det emellertid objektivisterna som tycktes ha verktygen att greppa den. Trots det misslyckades de med att komma fram med en adekvat politisk inriktning från sin teori. Tanken var blott att de förstod krisen så att folk skulle fylkas under deras baner. I Italien växte emellertid en ny strömning fram vars förkastande av objektivism inbegrep ett nytt sätt att förhålla sig till kriser.

3. Den operaistiska/autonomistiska strömningen

En betydande tendens i den italienska nya vänstern representeras av 60-talets ”operaistiska”²⁸ teoretiker så som Panzieri och Tronti och det sena 60- och 70-talets autonomister av vilka Negri och Bologna hade en framskjuten ställning. De attackerade den objektivistiska marxismens reifierade kategorier. Attackerandet av den ortodoxa marxismens objektivism ifrågasatte även kris-förfall-problematiken som varit så dominerande. En del av denna strömnings styrka var att snarare än att blott förfäkta Marx mot en rättfram reformistisk arbetarrörelse var den tvungen att ta sig an det hegemoniska italienska kommunistpartiets teoretiskt sofistikerade och ansedda marxism. *PCI* hade i sin övergång från stalinism till eurostalinism skiftat från ett kontemplerande av kapitalismens allmänna kris till att stödja dess fortsatta utveckling. Operaisterna såg att båda positionerna delade en kontemplativ inställning till den kapitalistiska ekonomin och att vad som behövdes var ett omvändande av perspektiv till att se på kapitalismen utifrån arbetarklassens synvinkel.

Raniero Panzieri, en av strömningens initiativtagare bidrog med en fundamental kritik av den ortodoxa marxismen på två områden. Han attackerade den falska motsättningen mellan planering och kapitalism; och idén om teknologins neutralitet som fanns innesluten i ideologin om produktivkrafterna.

i) Den falska motsättningen mellan planering och kapitalism

Panzieri menade att planering inte är motsatsen till kapitalism. Kapitalismen, vilket Marx påpekade, baseras på en despotisk planering i den omedelbara produktionen. Kapitalismen överskrider tidigare produktionsätt genom att tillämpa sig av samverkan i produktionsprocessen. Detta erfars av arbetaren som någon annans kontroll över sin aktivitet. Under artonhundratalets kapitalism kontrasterades denna despotiska planering av den anarkiska konkurrensen på den samhällsliga nivån. Panzieri menade att problemet med den ortodoxa marxismen i dess förfallsteori var att den tog denna *laissez-faire* kapitalism som den verkliga modellen, där varje skifte från den representerade kapitalismens förfall och övergången till socialism. De koncept som Panzieri och senare Tronti utvecklade var att kapitalismen vid mitten av 1900-talet i viss utsträckning hade överskridit motsättningen planering versus marknad och blivit en avancerad kapitalism karaktäriserad av uppnåendet av det samhällsliga kapitalets dominans över samhället; det progressiva skapandet av en social fabrik. På den samhällsliga nivån är inte det kapitalistiska samhället blott anarki utan ett samhällsligt kapital – inriktandet av alla livsområden till påförandet av

²⁶ Attacken på *RA:s* funktionalism och determinism är skickligt utförd i *Post-Fordism and Social Reform* (red. Bonefeld och Holloway) som recenserades i *Aufheben* #3.

²⁷ Å andra sidan förlorade aldrig autonomisternas analys arbetarklassens synvinkel. Poängen är att även om en del av de italienska teoretikerna var akademiker var de samtidigt del av en revolutionär strömning. De må vara ”tänkare sponsrade av staten” men när hälften av dem arresteras och läses in i åratals kan det antas att deras idéer motsade deras ställning.

²⁸ Den italienska ”operaismen” har inte samma innebörd som den anglosaxiska termen (”workerism”) att endast kampen på fabriksgolven har betydelse, utan är ett försök att teoretisera kapitalismen från ett arbetarklassperspektiv. (Vi översätter direkt tillbaka till ”operaismo” för att motsvarigheten på svenska – ”arbetarism” – vad vi vet och av goda skäl inte används av någon, ö.a.)

kapitalistiska arbetsförhållanden.

Med detta undermineras den centrala motsägelse på vilken den ortodoxa marxismen baserade sin förfallsteori. Det är ingen fundamental motsägelse mellan en kapitalistisk socialisering av produktionen och en kapitalistisk tillägnelse av produkten. "Marknadens anarki" är en del av det sätt på vilket kapitalet organiserar samhället, medan kapitalistisk planering är en annan. Dessa två former av kapitalistisk kontroll står inte i en dödlig motsättning utan i en dialektisk interaktion:

med generaliserad planering utökar kapitalet värdelagens fundamentala mystifierade form från fabriken till hela samhället, alla spår av den kapitalistiska processens ursprung och rötter tycks nu verkligen försvinna. Industrin återintegrerar finanskapitalet i sig själv och projicerar sedan på den samhälleliga nivån den specifika formen för utvinnandet av mervärde. Den borgerliga vetenskapen kallar denna projicering produktivkrafternas naturliga utveckling, rationalitet, planering.²⁹

Den planering vi ser i kapitalismen är inte övergående. Med identifieringen av socialism med planering blir socialismen från att ha varit negerandet av kapitalismen till en av dess tendenser. Vad som växte fram med utvecklandet av monopol-/finanskapital var inte grunden för ett icke-kapitalistiskt produktionssätt utan en mer samhälleligt integrerad form av kapitalism.³⁰ Kapitalismen övervann några av sina svårigheter under sina tidigare faser men denna process tolkades som dess slutsteg.

ii) Kritiken av teknologin

Relaterat till Panzieris dekonstruktion av dikotomin marknadens planering/anarki var hans kanske än mer banbrytande kritik av teknologin. Kapitalismens despotiska planering verkar genom teknologin. Än en gång var det som kritiserades här den reifierade naturen av termerna i den ortodoxa uppfattningen av produktivkrafternas rasslande i sina kapitalistiska fjättrar.

Det finns ingen "objektiv", ockult faktor inneboende i den teknologiska utvecklingens karaktär eller i det kapitalistiska samhällets planering idag, som kan garantera en "automatisk" övergång eller "nödvändigt" störtande av de existerande förhållandena. De nya "tekniska baserna" som progressivt uppnåtts i produktionen förser kapitalismen med nya möjligheter för *konsolideringen* av dess makt. Detta betyder naturligtvis inte att möjligheterna till att störta systemet inte ökar samtidigt. Men dessa möjligheter sammanfaller med den till fullo subversiva karaktären som arbetarklassens "upproriskhet" tenderar att förutsätta inför den kapitalistiska mekanismens allt mer oberoende "objektiva ram".³¹

Detta exemplifierar den vändning som det "operaistiska" perspektivet representerade – skiftet från produktivkrafternas något "ockulta" rörelse betraktad tekniskt till den mäktigaste produktivkraften – den revolutionära klassen. Panzieri svarade på en ny kampberedskap hos arbetarklassen, dess sammanförande för att framställa ett hot mot kapitalet, men "Denna *klassnivå*", som han uttryckte det, "uttrycker sig själv inte som framsteg, utan som avbrott; inte som den ockulta rationalitetens 'uppenbarelse' i den moderna produktionsprocessen, utan som skapandet av en radikalt ny rationalitet motsatt den rationalitet som praktiseras av kapitalismen."³²

Medan mainstream-marxister, vare sig föregivet revolutionära eller reformistiska, var och är fast i en reformistisk attityd gentemot den kapitalistiska teknologin, det vill säga den uttryckliga önskan att organisera den mer effektivt och rationellt med hjälp av planering, hade Panzieri sett i vilken utsträckning som arbetarklassen var de bättre dialektikerna som insåg "enheten mellan de 'tekniska' och 'despotiska' momenten i den dåvarande produktionsorganisationen."³³ Maskinproduktion och andra former av kapitalistisk teknologi är en historiskt specifik produkt av klasskampen. Att se den som "tekniskt" neutral är att ställa sig på kapitalismens planhalva. Att denna uppfattning har dominerat den ortodoxa marxismen gör det inte förvånande att somliga idag förkastar den historiska kritiken av kapitalismen till förmån för ett anti-teknologiskt perspektiv. Problemet med att ersätta det determinanta negerandet [*Aufhebung*] av kapitalismen med det enkla negerandet av "civilisation" är inte blott för att vissa av oss vill ha tvättmaskiner, utan att det förhindrar en kontakt med den verkliga rörelsen.

Kritiken av teknologin kombinerat med det omvända perspektivet tillät operaisterna att återerövra kritiken av den

²⁹ *Surplus Value and Planning* i *The Labour Process and Class Strategies*, CSE Pamphlet no. I, s. 21

³⁰ Samtidigt som vissa av dem som influerats av Bordiga blev arketyper av dogmatiska förespråkare av förfallsteorin har andra utvecklat några av hans idéer i en intressant riktning med paralleller till operaisterna. *Invariance* (Jacques Camatte *et al*) teoretiserade över att den ökande socialiseringen av produktionen inte uttryckte kapitalets förfall utan ett skifte från kapitalets formella underordning av arbetsprocessen till dess reella underordning, det vill säga skiftet från en kapitalistisk övervakning av arbetsprocessen beroende på arbetarnas skicklighet och förståelse till ett fullständigt kapitalistiskt dominerande av hela processen. Vidare såg de ett skifte från kapitalets formella underordnande av samhället till dess reella underordnande. Vi måste emellertid säga att deras uppmärksamhet på kapitalets autonomi ofullständigt erkände att denna process ständigt bekämpas; detta ledde dem till att se revolutionen som en katastrofal explosion av förtryckt subjektivitet.

³¹ *The Capitalist Use of Machinery: Marx Versus the "Objectivists"*, R. Panzieri, *Outlines of a Critique of Technology*, P. Slater (red.) Ink Links 1980, s. 49

³² *Ibid*, s. 54

³³ *Ibid*, s. 57

politiska ekonomin som ett revolutionärt verktyg för arbetarklassen. Som vi har sett är den avgörande frågan för de flesta kris- och förfallsteorier profitkvotens fallande tendens som kommer sig av kapitalets ökande organiska sammansättning på grund av kapitalets ersättande av arbetskraft (värdets källa) med maskiner. Italienarna tog ett förbisett yttrande från Marx, ”Man kunde skriva en hel historik över de uppfinningar som gjordes efter 1830 och som endast hade till uppgift att tjäna som kapitalets vapen mot arbetarnas revolter,”³⁴ och utvecklade det till en teori som gjorde kapitalets teknologiska utveckling till ett svar på och en interaktion med arbetarklassens kamp, där den kapitalistiska arbetsprocessen blev ett område för ständigt pågående klasskamp. Genom att grunda den kapitalistiska utvecklingen på arbetarklassens kamp gav operaisterna mening åt Marx’ anmärkning att den största produktivkraften är den revolutionära klassen själv.

Då vi ser den konstant ökande organiska sammansättningen som en produkt av arbetarklassens kamp och mänsklig kreativitet börjar profitkvotens fallande tendens att förlora sin objektivistiska slagsida. Kapitalets skifte från en absolut mervärdestrategi till en relativ mervärdestrategi³⁵ påtvingades av arbetarklassen och har resulterat i att kapitalet och arbetarklassen låsts fast i en kamp över produktiviteten. Kategorierna kapitalets organiska och tekniska sammansättning avmystifieras i den operaistiska teorin och kopplas till begreppet klassammansättning, alltså de klasssubjektivitets- och kampformer som åtföljer kapitalets ”objektiva” sammansättning. Genom att använda detta begrepp utvecklade arbetarautonomins teoretiker kritiken av de tidigare organisationsformerna, så som avantgardepartiet, som reflekterade en föregående klassammansättning och teoretiserade kring massarbetarens nya kamp- och organisationsformer. Detta ställer frågan om kapitalismens förfall/övergången till kommunism i nytt ljus:

Övergången till socialismens så kallade oundviklighet är inte på ett materiellt konfliktplan; snarare just precis på den kapitalistiska ekonomiska utvecklingens bas – det relateras till den samhälleliga klyftans ”otolerbarhet” och kan manifesteras sig endast som förvärvandet av politisk medvetenhet. Men just av denna anledning är arbetarklassens störtande av systemet negerandet av hela den organisation genom vilken den kapitalistiska utvecklingen uttrycks – och först och främst teknologin så som den är länkad till produktiviteten.³⁶

Vi ser så att den första vågen av italiensk operaism på 60-talet förkastade synen på att laissez-faire utgjorde kapitalismens riktiga existens och att vad som har hänt sedan dess är dess förfall eller förruttelse till förmån för en analys av den samtida kapitalismens konkreta anletsdrag. Detta tillät dem att se tendensen mot statlig planering som ett uttryck för kapitalismens tendenser till fullo: det sociala kapitalet. De bröt även med den ortodoxa marxismen genom sitt omvända perspektiv till att se arbetarklassen som kapitalets drivkraft, uppbackat med militanta undersökningar av massarbetarens kamp.

iii) Klasskampskristeorin

Det förekommer likheter med *Socialisme ou Barbaries* analyser men autonomisternas ståndpunkt, som var baserade på en omtolkning av de verktyg som erbjöds av Marx’ kritik av den politiska ekonomin snarare än ett förkastande av den, kunde bättre svara mot den kris som öppnades upp på 70-talet. Faktum är att 70-talets kris kan sägas visa på precisionen i Trontis uttalande 1964 att det var möjligt, att ”proletärernas första egna krav verkar objektivt, då de inte kan absorberas av kapitalisten, som former av vägran som kan försätta systemet i livsfara, som en simpel politisk blockering av de objektiva lagarnas mekanism.”³⁷ Kapitalismens fridfulla framåtskridande krossades i det sena 60-talet och de italienska operaisternas teori gick längst i att förstå detta, precis som de italienska arbetarnas praktik under 70-talet gick längst i att attackera kapitalförhållandet.

Som vi såg med Mattick var den ortodoxa marxismens svar på keynesianismen att argumentera att den inte helt kunde ändra kapitalets rörelselagar och att den endast kunde skjuta upp krisen. På ett plan är detta riktigt men problemet är att ekonomin ses som en maskin snarare än det reifierade framträdandet för antagonistiska sociala förhållanden. Det autonomistiska försöket att förhålla sig, uttryckt i arbeten så som två essäer av Negri ’68³⁸, var att se keynesianismen som ett svar på arbetarklassoffensiven 1917, ett försök att vända arbetarklassantagonismen till kapitalets förmån. Keynes var en strategisk tänkare för kapitalet och keynesianismen var, genom att kanalisera arbetarklassens kamp till lönehöjningar som betalades med ökande produktivitet, i grund och botten inte en styrning av ekonomin genom efterfrågan utan en statlig styrning av arbetarklassen, en styrning som blir allt våldsammare när arbetarklassen vägrar underordna sig. Den riskabla balansgång som den representerade kastades i kris av arbetarklassens offensiv på 60- och 70-talet som avbröt produktivitetens dealen av vilken ackumulationen förutsattes. Hela den keynesianska/fordistiska efterkrigsperioden sågs i den autonomistiska analysen

³⁴ *Kapitalet*, band I, s. 379

³⁵ Det vill säga från en strategi för ökad utsugning genom en förlängning av arbetsdagen till stegrad produktivitet, och därmed förlänga den del av den existerande arbetsdagen under vilken arbetaren producerar mervärde.

³⁶ *The Capitalist Use...*, s. 60

³⁷ *Working Class Autonomy and the Crisis*, Red Notes and CSE Books, s. 17

³⁸ ”Keynes and Capitalist Theories of State Post 1929” och ”Marx on Cycle and Crisis”, båda i *Revolution Retrieved*, Red Notes, London, 1988

som planeringsstatens period som nu hade kastats i kris och som ersattes av statens aktiva bruk av kriser för att behålla kontrollen.

Klasskampskristeorin är en nödvändig korrigerings av objektiv-isternas synsätt. Den fundamentala poängen i den autonomistiska marxismen var att vända den kapitalistiska krisen från ett fatalistiskt resultat av objektiva lagar som stod ovanför arbetarklassen till klasskampens objektiva uttryck. Uppfattningen om en förfalls- eller dekadensperiod överträffas effektivt av denna teori om klassens konkreta kamp. Kapitalismens historia är inte det objektiva uppenbarandet av kapitalets lagar utan en dialektik mellan sammansättning och nysammansättning (komposition och rekomposition). Den allvarliga världskris som öppnades på 70-talet ses därmed som ett resultat av den fordistiska massarbetarens kamp. Det subjekt, som självt hade skapats av kapitalets attack mot klassammansättningen efter första världskriget som nästan hade krossat det, hade omformat sig självt till ett hot mot kapitalet. Kapitalets kris är det samhälleliga förhållandets kris.

Under 70-talet producerade autonomisterna den mest utvecklade teoretiseringen av arbetsvägran och en kritik av sammanbrottsteori till förmån för en dynamisk kapitalistisk kris- och proletär subjektivitetsteori. Autonomisterna utvecklade en klasskampskristeori som exemplifieras av parollen ”Chefernas kris är en seger för arbetarna”. Detta sätter dem i bjärt kontrast mot den ortodoxa marxistiska förklaringen av kriserna³⁹ i termer av kapitalets interna motsägelse med den allmänna krisen som orsakad av dess förfall som orsakats av produktionsförhållandenas fjättrande av produktivkrafterna. Uppfattningen att kapitalet fjättrar produktivkrafterna förstås i kapitalistiska termer – arbetarklassen fjättrar produktivkrafternas utveckling eftersom deras utveckling är emot dess intressen, dess behov. Betydelsen av proletariatets motstånd mot kapitalistiskt arbete får inte förloras i en socialistisk dröm om arbete åt alla. Som Negri uttrycker det, ”Befrielse av produktivkrafterna: visst, men som dynamiken i en process som leder till avskaffande, till negation i den mest totala form. *Vändandet av befrielsen-från-arbete till gåendet-bortom-arbete bildar centrum, hjärtat i kommunismens definition.*”⁴⁰

Den autonomistiska teorin var på flera sätt en optimistisk framprojicering av tendenser i den reellt existerande kampen. Detta fungerade bra så länge som klasskampen gick framåt och därmed när revolutionära tendenser realiserades i vidare aktioner. Så utvecklade till exempel Tronti synen på en ny sorts kris som utlösts av arbetarnas vägran, eftersom han såg den föregripas av Piazza Fontana-kampen (1962 då strejkande FIAT-arbetare attackerade facket med kraftigt våld). Den italienska heta hösten 1969 då arbetare ofta gick i strejk omedelbart efter att ha kommit tillbaka till arbetet efter en tidigare strejk visade på giltigheten i hans projektion. Sådan projicering, som även situationisterna hade gjort med framväxten av vilda strejker i i synnerhet England som ett tecken på vad som komma skulle⁴¹, blev emellertid inadekvat då de tendenser som senare skulle komma att realiseras i kapitalets motoffensiv mot denna vägran var ett återpåförande av arbete. De autonomistiska teoretikerna försökte greppa detta med uppfattningar som skiftet från planerings- till krisstaten.

Klasskampskristeorin gick på sätt och vis under 80-talet, för medan krossandet av kapitalets objektiva lagar på 70-talet varit tydligt, slogs det framväxande subjektet tillbaka med kapitalets partiella framgång. Det tycks som om vi under 80-talet har sett kapitalets objektiva lagar givits fria tyglar att löpa amok genom våra liv. En teori som kopplat krisernas manifestering till klassens konkreta uppträdande fann föga offensiv kamp att relatera till och ändå stannade krisen kvar. Teorin hade blivit allt mindre lämpad för förhållandena. Negris tendenser till extrem optimism och överbetoning av tendenser som realiteter blev, medan det inte var helt felaktigt i tider av proletärt uppror, allt mer ett reellt problem i hans teoretiserande, vilket fick honom att halka in i sin egen förfallstes. Utan relation till den revolutionära rörelsen kom Negris skrifter att lida stort. I skrifter som *Communists Like Us* och hans bidrag till *Open Marxism* ser vi i en ny subjektivistisk förklädning, en kapitalets förfall/kommunismens framväxande bakom våra ryggar-teori.⁴²

Inalles utgör autonomisterna ett nödvändigt men inte fullständigt steg, de uttryckte sin tids rörelse men blev, åtminstone i Negris fall, svaga isolerade från den. Vi kan säga att precis om '68 visade på begränsningarna och även giltigheten för situationisternas idéer visade perioden av kris och revolutionär aktivitet i Italien under decenniet 1969-79 giltigheten och begränsningen för den operaistiska och autonomistiska teorin. Detta betyder inte att vi måste tillbaka till objektivisterna utan att vi måste gå vidare. Den autonomistiska teorin i allmänhet och klasskampsteorin i synnerhet gjorde ett väsentligt arbete för kritiken av den objektivistiska marxismens reifierade kategorier. Den låter oss se dem som ”klasskampens förekomstsätt”⁴³.

³⁹ Faktum är att din ortodoxe marxistiske militant kommer att anse det helt felaktigt att påstå att krisen på något sätt kan vara arbetarklassens verk. ”Nej, nej, nej”, kommer han/hon att säga, ”det är ett högerargument; kriserna är kapitalets fel; arbetarklassen – gud välsigne hans blåställ – står fri från all inblandning – kriserna visar på kapitalismens irrationalitet och behovet av socialism.” Men det var just detta som autonomisterna attackerade – att se socialismen som ett lösande av kapitalets tendens till kris.

⁴⁰ *Marx beyond Marx*, Autonomedia/Pluto Press, London 1991, s. 160

⁴¹ För att inte nämna Marx och de schlesiska gruvarbetarna.

⁴² Till exempel på s. 88 i *Open Marxism II*: ”nya tekniska villkor för proletärt oberoende bestäms av den materiella utvecklingsresan och därför finns, för första gången, möjligheten till avbrott i omstruktureringen som inte är rekonstruerbar och som är oberoende av klassmedvetandets mognad.” Han tycks tro att denna möjlighet är kopplad till dataprogrammerarnas immateriella arbete! Det tycks som om många radikala tänkare visar en tendens till att förlora i klarhet när de blir äldre, eller mer exakt, när den rörelse till vilken de förhåller sig faller tillbaka. Kanske handlar det om att använda Negri mot Negri som vi (ibland måste?) använder Marx mot Marx, och kanske måste vi se dekadens teorin slintande med pennan hos revolutionärerna när den rörelse som de var en del av sjunker tillbaka (post-1848, post-1917, post-1977). När den klasskampsrörelse som man kunde knyta an till tycks förlora sin kraft uppstår frestelsen att ge styrka på kapitalets sida – en frestelse som måste bekämpas.

⁴³ ”Modes of existence of class struggle”. Se R. Gunn (1989), ”Marxism and Philosophy”, *Capital & Class* #37.

Även om de ibland överbetonar detta, och misslyckas att se i vilken reell utsträckning som kategorierna har ett objektiva liv som aspekter av kapitalet, förblir det nödvändigt att hålla fast vid vikten av denna omvändning. Vi behöver ett sätt att förstå förhållandet mellan objektivitet och subjektivitet som varken är objektivisternas mekanik eller det reaktiva påståendet att "allt är klasskamp". *Hur greppar vi kapitalismens tillstånd idag? I den tredje och avslutande delen av denna artikel skall vi titta på mer aktuella försök att lösa detta problem.*

Sommaren 1994